

Березівська Л. Д.,

*доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
директор, головний науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
ORCID ID: 0000-0002-5068-5234*

УЧЕНІ ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

В ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОМУ БІОГРАФІЧНОМУ СЛОВНИКУ «ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XXI СТ.)»

Анотація. Розкрито інформаційний потенціал енциклопедичного біографічного словника «Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.)» для дослідження історії Інституту педагогіки НАПН України та біографій його науковців.

Ключові слова: біографічні дослідження, педагогічна біографіка, історія освіти, історична пам'ять, енциклопедичний словник, Інститут педагогіки НАПН України.

Інститут педагогіки НАПН України (далі – Інститут) як авторитетна наукова установа з дня заснування і дотепер в складних умовах Війни за Незалежність України є міцним підмурівком освіти. За сто років Інститут став справжнім осередком знань, школою для багатьох поколінь науковців у царині педагогіки. І про це промовисто свідчить енциклопедичний біографічний словник «Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.)» (2025), створений авторським колективом відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в межах наукового дослідження «Педагогічна біографіка в інформаційному освітньо-науковому просторі» (2023–2025 рр., керівник – дійсний член (академік) НАПН України Лариса Березівська) [3].

Передусім презентуємо електронне довідкове видання, де крізь призму сучасних викликів і нових завдань уперше цілісно подано коротку біографічну та бібліографічну інформацію про понад 300 педагогів України, з них 180 маловідомих. У статтях-персоналіях

об'єктивно висвітлено життєвий і творчий шлях освітян і, найголовніше, їхній внесок у розвиток педагогічної науки та освіти України. На основі визначених критеріїв (біографічний, географічний, галузевий, хронологічний, національний, біобібліографічний) у словнику подано біографії українських освітніх діячів різних епох: імперської доби (друга половина XIX – початок XX ст.), Української революції (1917–1921), радянського часу (1921–1991), незалежної України (1991 – дотепер). Серед них є педагоги, організатори освіти, представники інших професій, які більшою чи меншою мірою долучалися до теоретичних або практичних питань галузі, відповідно широко й малодосліджені. Що їх об'єднує? Це люди, які працювали та творили в освітній сфері. Зазвичай жили вони на перетині епох.

На сторінках словника представлено понад 40 портретів знаних учених Інституту, які присвятили своє життя розвитку педагогічної науки та шкільної освіти. Ці особистості в різні роки працювали тут, навчалися, захистили кандидатські чи докторські дисертації, здобули вчені звання тощо. До видання ввійшли біографії науковців Інституту, що відображають різні етапи становлення української педагогічної думки.

Відповідно до основних напрямів наукової діяльності Інституту його фахівців можна розділити на кілька ключових категорій: з методики навчання (Олександр Бабенко (1881–1959) – фізик-методист; Олександра Бандура (1917–2010) – методист із навчання української літератури; Олександр Біляєв (1925–2006) – методист із навчання української мови; Тетяна Бутайко (1898–1972) – методист із навчання української літератури; Ніна Буринська (1927–2017) – методист із навчання хімії; Петро Волинський (1893–1982) – методист із навчання української літератури; Ніла Волошина (1940–2010) – методист із навчання української літератури; Олена Дубинчук (1919–1994) – методист із навчання математики; Анатолій Сиротенко (1935–2009) – методист із навчання географії та ін.); з дидактики (початкова та загальна середня освіта) (Галина Васьківська (1963–2021); Семен Гончаренко (1929–2013); Микола Миронов (1901–1998); Василь Помагайба (1892–1972); Яків Резнік (1892–1952); Олександра Савченко (1942–2020); Надія Скрипченко (1931–1996); Яків Чепіга (1875–1938, репресований) та ін.); з історії педагогіки (Василь Арнаутов (1881–1938, репресований); Григорій Боришполець (1898–1954); Михайло Гриценко (1907–1992); Микола

Євтух (1938–2022) та ін.); організатори освіти (зокрема, директори Інституту) (Борис Кобзар (1926–2001); Павло Чамата (1898–1969); Василь Чепелев (1918–2000); Микола Ярмаченко (1928–2010) та ін.).

В аспірантурі та докторантурі Інституту навчалися такі відомі вчені, як Тетяна Завгородня (1949–2023), Володимир Кузь (1938–2018) та Мирослав Стельмахович (1934–1998) та ін. Також установа підтримувала зв'язки з науковими кореспондентами, серед яких були Іван Ткаченко (1919–1994) та Олександр Хмура (1923–1970).

Енциклопедичні довідки цілісно представляють біографічну інформацію про вчених Інституту (дата й місце народження та смерті / поховання; основна спеціальність; почесні звання; науковий ступінь або вчене звання (із зазначенням року присвоєння); профільна освіта; ключові етапи педагогічної, науково-педагогічної, наукової діяльності (провідні посади в наукових установах і закладах освіти України); внесок у розвиток освіти та педагогіки України (першорядні наукові праці, розроблення теоретичних проблем та їх практичне застосування в освітній практиці); членство й керівна робота в академіях, найбільших наукових товариствах; участь у знакових всеукраїнських і міжнародних наукових конгресах; найвищі нагороди та премії); бібліографію (праці вченого (монографії, посібники, підручники, статті); праці про нього за останні 10 років (друковані та електронні ресурси)), а також містять портрет діяча. Безперечно, довідки в енциклопедичному словнику різні за обсягом відповідно до ступеня розроблення наукової біографії [1].

Звернувшись до іменного покажчика словника, можна виявити коло сучасних учених (серед яких Н. Антонець, Л. Березівська, М. Головка, Н. Дічек, Ю. Мальований, О. Міхно, О. Онопрієнко, Т. Самоплавська, О. Сухомлинська, О. Топузов, С. Шевченко, Т. Яценко та ін.), які в різні роки праці в Інституті досліджували й нині вивчають біографії і творчий спадок своїх колег-попередників [3]. Це є яскравим свідченням наступності поколінь та наукового діалогу в межах Інституту.

Отже, представлений енциклопедичний словник є цінним історіографічним джерелом з історії Інституту педагогіки НАПН України крізь призму біографій його працівників задля реконструкції і збереження історичної пам'яті українського народу. Як зазначає Василь Кремень, «...аналізуючи минуле, історія педагогіки і освіти допомагає врахувати його позитивний і негативний

досвід у контексті сучасності, що дає змогу краще передбачити майбутнє» [2, с. 42]. Це унікальне видання, розміщене у відкритому доступі, містить інформацію про вчених, які в різних суспільно-політичних, культурно-освітніх умовах жили й працювали, примножували здобутки наукової установи, зробили більший чи менший внесок у розвиток освіти України, забезпечували зв'язок між фундаментальною педагогічною теорією та освітньою практикою, реагуючи на виклики історичних епох. Звісно, що біографічні довідки глибоко не розкривають вплив історичних реалій на їхню творчість. Проте окремі наведені факти, бібліографія, оцінювальні міркування авторів довідок тощо можуть стати джерельним підґрунтям для подальших історико-освітніх студій, зокрема біографічних, задля розширення знання про науковців Інституту чи установу загалом; створення відповідних персональних або тематичних довідкових видань.

Словник демонструє ключову роль Інституту в підготовці докторів і кандидатів педагогічних наук, збереженні найкращих наукових та освітніх традицій. Ця установа й нині об'єднує ідеї та людей, що особливо важливо в часи подолання викликів повномасштабної російської війни, післявоєнної відбудови України.

ЛІТЕРАТУРА

6. Березівська Л. Педагоги України другої половини XIX – початку XXI ст.: енциклопедичний словник для освітнього процесу. Науково-педагогічні студії. 2025. Вип. 9. С. 12–27. DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2025-9-12-27>.
7. Кремень В. Г. 25 років Національній академії педагогічних наук України: здобутки і перспективи : доп. на заг. зборах НАПН України, 17 листоп. 2017 р. Освіта: ідеї, роздуми, досвід : статті, доповіді, виступи, інтерв'ю : зібрання творів у 5 т. / Василь Кремень. Київ, 2025. Т. 5 : 2017–2024. С. 39–43.
8. Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.): енциклопедичний біографічний словник / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; авт.: Березівська Л. Д., Сухомлинська О. В., Коляда Н. М., Кочубей Т. Д., Міхно О. П., Антонєць Н. Б., Серєда Х. В. ; наук. ред. Березівська Л. Д. Вінниця : ТВОРИ, 2025. 510 с. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.id/745951>.